

דלית שמחאי

המשפחה של איקו שמחאי

קריאת כיוון זו חורגת מהמקובל. היא מציעה תיאור גדוש בפרטים ללא עיגון תיאורטי וללא מסגור תמטי. היא עוקבת אחר הסיפור המשפחתי של אימא שלי, סיפור שכל אחד מהקוראים והקוראות יוכל לצקת בו את התובנות והמחשבות שלו, לחברו להקשרים פוליטיים עכשוויים או להשאירו כמקרה ייחודי. זהו סיפור שיש בו קצוות פרומים וסתירות, פרטיו ממשיכים להיאסף גם כעת, באופן שמסבך ומסכסך את הניסיון ליצור בו סדר.

•

אני נוסעת ברכבת כדי לפגוש את אימא שלי ואת דפנה, בת דודתי. בעוד כמה שעות נטוס שלושתנו לפולין, לפגוש את משפחתנו, שגרה שם.

שני משפטי פתיחה פשוטים אלה הם נקודת ציון זמנית לסיפור מפותל שדרכו מתגלית מניפת המשפחתיות של אימא שלי כמעט במלואה. אני מתכוונת להשתמש בנסיעה לפולין ובסיפור של אימא שלי כדי להבין עוד משהו על משפחתיות ועל החומרים שמהם היא מורכבת. אני רוצה להבין מהו שהופך אנשים למשפחה, וכיצד רגשות, גבולות מדינה ושפה, מוסר, מוסכמות חברתיות, זיכרון, שכחה ו(אי-)ידיעה לוקחים בכך חלק.

אימא שלי נולדה בלבוב שבפולין שנה לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה. היא אינה זוכרת דבר מילדותה. זיכרונותיה, תודעת העצמי שלה וזהותה מתחילים בגיל עשר, כשהגיעה עם קבוצת ילדים לפנימיית **אונים** וקיבלה את שמה, לאה, שהוחלף לימים בכינוי איקו. בתוך ימים מעטים הגיעו **לאונים** גבר ואישה ממוצא גרמני וביקשו לאמץ אותה. אימא שלי, שגם

ללא ידיעת השפה והמקום הייתה מרדנית ודעתנית, נענתה לבקשתם רק לאחר שהובטח לה שמדובר בניסיון. היא הלכה איתם והחליטה להישאר. היא אימצה אותם כהורים והם אימצו אותה כבת. משפחת פרוידנטל הייתה המשפחה שנתנה לאימי זהות ושיוך משפחתי. כשנדרשת הבהרה, משפחה זו מכונה אצלנו "המשפחה הישראלית", אולם בדרך כלל לא נדרש שום תואר נלווה: למשפחה זו מתכוונת אימי כשהיא מדברת על "המשפחה שלי", ולא רנסט ופרידל פרוידנטל היא מתכוונת כשהיא אומרת "הוריי". וממילא, מעט מגוחך לזהות את משפחת פרוידנטל כ"ישראלית". הוריה אלה של אימי היגרו לישראל לפני המלחמה, ועד מותם לא שלטו היטב ברזיה של החברה והמדינה שאליה נקלעו. הם דיברו עברית דלה, ושמרו על סגנון חיים שתואם את הבורגנות הייקית.

ברוח התקופה התבקשה אימי לא לעסוק בעברה. היותה "ילדת שואה", "ילדה מאומצת", הייתה סוד גלוי. בתל אביב הקטנה והאינטימית, שם גרה המשפחה, אי-אפשר היה להתעלם מהצטרפותה של הילדה בת העשר למשפחה. חברות הנפש של אימי מילדות, שעברו איתה רבות מתהפוכות החיים, לא שאלו מעולם על מה שהיא לא העלתה מולן. אבא שלי היה מהראשונים ששמעו מאימי על סוד חייה. יחד הם הקימו את המשפחה השלישית של אימא שלי, שהצטרפה למשפחת שמחאי. אחי, אחותי ואני למדנו על סיפורה של אימי כאשר נדרשנו לשרטט את עץ המשפחה שלנו במסגרת פרויקט "שורשים" בבית הספר. הצטרפנו למעגל הסוד, ולטובת שמירתו זייפנו פרטים משפחתיים. היה זה שיעור מעשי בהבחנה בין דקויותיה של האמת, בהבדל בין זיוף, שקר, ו"שקר לבן". כילדה לא התלבטתי יותר מדי בהבחנות אלו. ידעתי שהשייכות של אימי למשפחתה הישראלית היא אולי לא כל האמת, אולם היא אמת שלמה, שאין עליה עוררין.

איני זוכרת שידיעת הסוד והחזקתו דרשו ממני מאמץ. היה זה סיפור רזה. קיבלתי את הנרטיב ששרטטו הוריי, שלפיו שנות ילדותה של אימי הם מבחינת נעלם, שחייה מתחילים, למעשה, מרגע שאומצה בידי משפחת פרוידנטל, ושהכול טוב. הנה אנחנו, אנשים אופטימים ומשפחה מלוכדת. הוריי לא הסתירו ממני דבר בעת גילוי הסוד. מה שתואר היה מה שידוע, ומה שידוע החל, כאמור, בישראל. בבית היפה ברמת חן.

רק כשהייתה בת חמישים, לאחר שהוריה נפטרו, החלה אימי את מסע החיפוש אחר עברה וזהותה. נחישותם של הוריי, בעיקר של אבי, העזרה שקיבלו מידידים ומידה לא מבוטלת של מקריות הובילו להבנה שאימא שלי שייכת למה שמכונה "ילדי הקואורדינציה". ילדים אלה, שבזמן המלחמה חיו בקרב משפחות נוצריות או בכנסיות, נאספו עם סיומה (לא

תמיד ברצון) בידי ארגונים יהודיים. לאחר שהות במחנות עקורים באירופה הם הובאו לישראל.

בעזרת עוד קצת מזל ובזכות ארכיונאיות מיומנות נמצאו מעט מסמכים וכן תמונה של אימי – ילדה בת שמונה בערך, לבושה בהידור לא צפוי.

נמצאו גם מעט מסמכים, ובהם מתואר ביובש בירוקרטי שהילדה לוציה הובאה למשרדי הארגון בידי אישה נוכרייה. בדרך לא דרך נמצאה גם תעודת לידה, וממנה למדנו את גילה הביולוגי של אימא שלי, וכי שמה, זה שנתנו לה הוריה הביולוגיים, היה רות-רחל. נודעו גם שמותיהם וכתובתם.

שבעה מכתבים נשלחו בשם אימי לאנשים בפולין שפרטיהם הלמו את המידע, ובהם פנייה משונה: זאת אני, אלה הפרטים הידועים לי, האם אתם בני משפחתי? היו שהתעלמו, היו שהשיבו תשובה שלילית מנומסת. מכתב אחד כלל תשובה חיובית. לפתע נמצאה לאימי משפחה ביולוגית. ולא רק בפולין. גם פה בישראל, כך למדנו, יש דודה, מניה שמה, ואחיין ומשפחתו. בפגישה עם דודה מניה, אחותה של סבתי הביולוגית, היא סיפרה להוריי שברחה אל היערות אחרי שהייתה עדה לרצח אחותה. היא נתנה להם צרור תמונות

ששמרה איתה לאורך שנות המלחמה, תמונות משפחתיות שמהן נשקפים סבא וסבתא, הורים וילדה. הדמיון בין הסבא הביולוגי שלי לאחי מדהים ומשעשע – הגנטיקה, שעד כה הייתה מבחינת נעלם, הנכיחה עצמה, ובגדול. בחלק מהתמונות כבר ניתן לראות את עקבות המלחמה, את סימן הזרוע שנדרשו יהודי האזור לתפור לשרוול בגדיהם, את הרזון ואת כיפוף הגוף.

המידע שהצטבר נתן שמות, פנים, וסיפור חיים שמתחיל בנקודה ידועה, עובר אצל "אישה נוכרייה", נמשך במחנות העקורים, בפנימיית **אוניס** ומתחיל מחדש עם שם וזהות ידועים. שמחנו במידע זה ובמשפחה הביולוגית הקטנה שנוספה לחיינו. אימא שלי החלה לשבור שתיקה ולספר את קורותיה. תחילה לבני משפחה ולחברים קרובים, ובהמשך לכל מי שהתעניין.

ועדיין לא ידענו מה קרה לאימי בשנות המלחמה. הנחנו שאותה "אישה נוכרייה" כבר אינה בין החיים, ולא היה בידינו קצה חוט לחיפוש אחר צאצאיה, אם היו. מסופקים מהמידע הקיים השלמנו עם הלא-ידוע. ואז קיבלנו טלפון מפתיע מוורשה. על הקו היה בחור צעיר בשם מיכאל. אימא שלו, כך סיפר, נולדה בזמן המלחמה למשפחה שאספה אליה את אימי. אימו של מיכאל, אווה, רואה באימא שלי את אחותה הגדולה, שנעלמה יום אחד, וכבר שנים רבות היא מחפשת אחריה, מבקשת לדעת את שעלה בגורלה וכמהה להיפגש איתה.

חודש לאחר מכן טסנו לפולין, למפגש עם מי שאנחנו מכנים "המשפחה הפולנית". מהם למדנו ש"האישה הנוכרייה" הייתה סבתה של אווה. קראו לה קטרינה, והיא ככל הנראה זו שאחראית להחלטה לקחת את אימי, כאשר אישה זרה דפקה על הדלת, ביקשה "להשגיח רגע על הילדה" ולא חזרה עוד. הבת של קטרינה, סופיה, היא אימא של אווה, ולמעשה, הייתה האימא הפולנייה של אימא שלי. כאשר פגשנו את סופיה היא כבר הייתה דמנטית. בסבלנות אין קץ הסביר לה נכדה מיהם הזרים המרוגשים שנכנסו לביתה. האם הבינה? לא בטוח. אבל כשאימא שלי הראתה לה תמונות של בני משפחה ושל אירועים משמעותיים מחייה אמרה לפתע סופיה: העיקר שנשארת בחיים.

באותו ביקור ראשון בפולין עברנו דרך מסלול חייה של אימי. תחת עינה הפקוחה של אווה ארגנו לנו ילדיה נסיעה בין המקומות השונים שבהם עברה המשפחה בזמן המלחמה. שעות ארוכות ישבנו יחד והקשבנו לסיפורי הילדות של אווה, סיפורי ילדותה של אימי. סיפורים אלה לימדו על חיי המשפחה שחיה במעין קומונה, משפחה שכללה בני-זוג, ילדים

ביולוגיים, ילד יהודי נוסף שעליו לקחה המשפחה חסות, דודים ובני דודים. סיפורי ילדות אלו לימדו על שתי אחיות שובבות שנהגו לעשות יחד מעשי קונדס, על הדרכים שנקטו כדי ללמד את אימי את מנהגי התפילה הנוצרית. זיכרון מקוטע שהחזיקה אימי כל חייה, שבו היא מפזרת פרחים סגולים, קיבל לפתע משמעות כאשר אחד מבני הדודים, מאריק, סיפר לה שהיה זה אחד ממרכיביו של טקס נוצרי שבו השתתפו. "הנה, פה יש תמונה שלנו בפעילות הכנסייה. את לא זוכרת?". לא. אימא שלי עדיין לא זכרה. גם השפה הפולנית נותרה סתומה עבורה. אבל התמונות והסיפורים היו בעלי משמעות, הם הבהירו מעל לכל ספק שילדותה של אימא שלי בחיק המשפחה הייתה טובה. הייתה בה דלות של זמני מלחמה, נדרשו זיופי מסמכים ומעברים בין מקומות, הייתה סכנת חיים ממשית, אולם היא, אחותה אווה והילדים האחרים שהיו איתן, נהנו מסביבת מבוגרים מגוננת, במרחבים כפריים מהנים. "אני מבינה שהייתה לי ילדות מאושרת", סיכמה אימא שלי בדברי הפרידה מהמשפחה בפולין. גם זו דרך להתבונן על ילדותה של מי שנותרה מהוריה, נמסרה לזרים ועברה איתם את שנות המלחמה.

לא צריך עין חדה במיוחד כדי לשים לב להיעדרה של ה"טראומה" בסיכום זה. יהיו מקרב הקוראים שיאמרו בליבם: מסכנה, הטראומה כה גדולה עד שהודחקה לעמקי התת־מודע ונשכחה יחד עם הזיכרונות והשפה. איני יכולה להתווכח עם אמירה זו באופן מושכל. אציין רק שלא צריך מחקר חוצה דתות ותפיסות עולם כדי לאתגר את שיח הטראומה הרווח ואת הידע הפופו־פסיכולוגי על נפש האדם ושבריריותו. אני מכירה את אימא שלי, ויודעת שהיא אחת האנשים האופטימיים והחיוביים ביותר שבנמצא.

בשיאו של ביקור זה התקיים מפגש שאליו נאספו מכל רחבי פולין בני ובנות משפחה. הם, שידעו על אימי והכירו בקשר המשפחתי בינה לבינם לאורך כל חייהם, התרגשו לפגוש אותה ואותנו. היה שם גם חשש, אמרה לי אחת מהם. "פחדנו שאתם כועסים עלינו בשל ההחלטה המשפחתית למסור את אימא שלכם ולנתקה מאיתנו". נדהמתי מדבריה. איך אפשר לכעוס על מי שסיכנו עצמם והעניקו לאימא שלי חיים? מי יכול לשים עצמו בנעליהם, כאשר הבינו בסוף המלחמה שאין בכוחה של סופיה להמשיך ולגדל את אימי? בלב כולנו הייתה הכרת תודה ושמחה אין קץ.

בחודשים שלאחר ביקור זה דאגנו שסופיה תוכר כחסידת אומות עולם, וטרחנו על ביקור גומלין: אווה, בנה הצעיר ומשפחתו הגיעו לישראל. במהלך ביקורם הזמנו את כל משפחותיה של אימי למפגש חגיגי. הזמנו בני ובנות משפחת פרוידנטל, חברי המשפחה הביולוגית, נציגי המשפחה הפולנית, משפחתו המורחבת של אבי, ומשפחותיהן של

החברות הטובות של אימי, אלו שגדלו איתה מאז הגעתה לתל אביב, ילדה בת עשר שמתחילה לבנות מחדש את חייה. הבית שבו התקיים האירוע המה אנשים. קולות שיחה וצחוק מילאו את החלל. אימא שלי, שהייתה מרוגשת מכדי לנסח אמירה חגיגית, ביקשה שאשא דברים. אמרתי שאנחנו שמחים להיות פה יחד כמשפחה. אמרתי שמשפחות באות בהרבה מאוד צורות. שמשפחה אינה רק עניין של ביולוגיה וגנטיקה, אלא גם של דאגה, אחריות, רצון טוב ואהבה.

בביקור בפולין, שבו פתחתי את הטקסט, שוב התקבצה המשפחה. אכלנו יחד, צחקנו, החלפנו סודות, רכילויות ומידע על חיי היום-יום. אפילו התווכחנו על פוליטיקה. נשים שפגשתי פעם פעמיים בחיי שיתפו אותי בפרטים אינטימיים על חייהן. ייתכן שהזרות היא שאפשרה את פתיחות הלב, אבל התחושה הייתה של קרבה. אחת מאותן נשים היא בתו של דוד מאריק, שעבר עם אימי את תקופת המלחמה ונפטר בינתיים. אחרת באה עם שני ילדיה הצעירים, שני אחים ביולוגיים שאימצה. שוב התבקשתי לשאת דברים. הצגתי לנוכחים את בת דודתי שבאה איתנו, סיפרתי שהיא בתו של האח של אימא שלי בישראל, ושעבורנו משפחה זו – "המשפחה הישראלית" – גם היא חלק מהפסיפס שיוצר את המשפחתיות של אימי. פסיפס שחלקיו מורכבים מהחלטות הרות גורל, מביולוגיה, ממחויבות, מהתנגדות לשלטון, מגעגועים, מאהבה, מקשרים פורמליים וכאלה שלא, ולכולם מקום, מעמד וחשיבות שווים.

ד"ר דלית שמחאי, המכללה האקדמית תל חי.

דוא"ל: dalitsimchai@gmail.com